

Gaziel Quina mena de gent som

Pròleg de Màrius Carol

Quatre assaigs sobre Catalunya i els catalans (1938-1947)

Quina mena de gent som *Gaziel*

*Quatre assaigs sobre Catalunya
i els catalans (1938-1947)*

Pròleg de Màrius Carol

Ö
diëresis

Publicat originalment el 1970.
Primera edició a Dièresis: abril de 2024

© d'aquesta edició:
Editorial Dièresis, S.L.
Travessera de les Corts, 171, 5è-1ª
08028 Barcelona
info@editorialdieresis.com

© del text: Hereus d'Agustí Calvet «Gaziel»
© del pròleg: Màrius Carol
© de la foto de portada: Album / Archivo ABC / Josep Brangulí

Disseny: dtm+tagstudy

Imprès a Espanya

ISBN: 978-84-18011-40-5
Dipòsit legal: B 2541-2024
Matèria Thema: JPFN

Tots els drets reservats.

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la incorporació a un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, sigui aquest electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

editorialdieresis.com
@eddieresis

Origen atzarós d'aquests quatre assaigs

Tota història humana és una reconstrucció intel·lectual de gestes i personalitats pretèrites, immobilitzades i esvaïdes per sempre en una imaginària llunyania del temps. Aquesta temptativa la duen a terme homes vivents que així, esguardant el passat amb afany, durant una existència atribolada i curta, proven d'entendre la correntia vital que també se'ls emporta inexorablement cap al no-res. Així s'esdevé que la història, una de les coneixences humanes que teòricament hauria de ser de les més ben assentades i perdurables, en realitat és una de les més convencionals —com ho demostra a bastament el fet que cada generació, trobant mal enfocades les històries dels seus predecessors, senti la necessitat d'escriure la que, per ells només, serà la bona.

Un dels més grans avantatges dels pobles ben constituïts és que no solament la col·lectivitat, sinó també els individus, un per un, hi donen el rendiment màxim. I aquest grau de plenitud que assoleixen els millors ciutadans és justament, el que infon als pobles privilegiats la seva característica grandesa. De la suma dels destins parcials reeixits, en surt el destí de la nació afortunada.

En els pobles que, al contrari, són un desgavell, no és pas tampoc únicament la col·lectivitat que en resulta malparada. Els individus, per ben dotats que estiguin, per més que facin separadament, mai no arriben (descomptant les possibles excepcions genials o sortoses) a donar plenament el que porten a dintre. És relativament fàcil ser una flor vistosa en un jardí ben tingut. És molt difícil ser càntir de vidre en una terra d'olles.

El clima adient, que tot home, gran o petit, necessita només pot donar-se en determinades condicions socials. En l'esclat de la planta humana, i més encara si és una planta d'espiritualitat, la llavor i la terra s'interfereixen de faisó decisiva. Moltes vegades, anant pel món, he pogut comprovar aquest fenomen extraordinari. ¿Com s'ho fan, per exemple, els anglosaxons, els suïssos i els escandinaus, per a trobar l'admirable estament de funcionaris que fan anar la cosa pública com una màquina de rellotgeria? ¿I com se les heuen, d'altra part, els francesos, llatins i inconstants com nosaltres mateixos, per a tenir una literatura que irradia i s'escampa arreu del món, amb una influència sovint desproporcionada amb la vàlua intrínseca de certs escriptors?... El secret és social, col·lectiu. La magnificència del retaule és el que dona relleu fins a les seves ínfimes figures. Un exemple perfecte del mateix fenomen, per bé que girat del revés, ens el dona l'Espanya del segle XIX. Jo el tinc com un dels segles més interessants i millors de la història d'Espanya, durant el qual un poble pobre, ignorant i inexpert prova aferrissadament, sense defallir mai, d'alliberar-se d'unes tuteles esclafadores que el tenien embrutit feia segles. Fou una centúria essencialment política i la més extraordinària, després de la quinzena, políticament parlant. En cap altra, aquest país, sempre sobrat de domadors però mancat de guies, no compta amb un esplet semblant de figures públiques enlairades, netes i clarividents. Ni els més afavorits de l'Europa contemporània no en tingueren un estol millor. El fet innegable del fracàs final, a la curta o a la llarga, de tots aquells

homes d'una qualitat extraordinària no els és pas personalment imputable, sinó que fou degut a la resistència indestructible de les institucions centenàries que tots tractaren de remoure i modernitzar, i ensems a la crònica impreparació, orgànica i ideològica, d'un poble econòmicament miserable, sotmès des de temps immemorial a castes poderosíssimes, i gairebé mancat de burgesia il·lustrada i liberal, inapte, per tant, a l'autodeterminació democràtica. El segle XIX espanyol va ser, políticament, ensems el més ben servit i un dels més malparats en la seva història. En no aconseguir els polítics la implantació definitiva del règim que calia per a incorporar Espanya als corrents del segle —a penes es feren sentir, sobretot a partir de 1914 (que fou en realitat quan el XIX acabà), les primeres batzegades del terratrèmol que havia d'enfonsar mitja Europa—, el país quedà fatalment abocat a la reculada esgarrifosa esdevinguda a la tercera dècada del segle XX.

La part més trista d'aquella catàstrofe, però, ens ha tocat a nosaltres, vull dir els catalans. És el que sempre passa a Espanya quan hi van mal dades, d'ençà que els Reis Catòlics —també fracassats, com els grans polítics del segle XIX, en el generós intent d'endegar les coses per camins molt diferents d'on les empenyeren després les monarquies forasteres dels Àustries i els Borbons— varen ajuntar les corones d'Aragó i Castella, amb el disseny d'assolir harmoniosament la unitat peninsular. La guerra de 1936-1939 ha deixat Catalunya anorreada per una llarga estona. La més bona fornada d'homes, el millor planter vital que els catalans hem tingut en molts segles, s'ha perdut del tot. El prodigiós esforç que només tres o quatre generacions havien fet a casa nostra —des de la Renaixença literària del segle XIX fins a l'enfonsament polític del XX— ara sembla com si no hagués servit de res. Els catalans d'avui dia se'n recorden ben poc. ¿És possible que els catalans de l'avenir arribin a oblidar-lo?

Jo no ho crec pas: si ho cregués, ja no perdria el temps escrivint aquestes ratlles. Els qui ja som prou vells per a haver vist, com aquell qui diu, néixer els homes admirables que esmentava, i després d'haver-los contemplat actuar fins a la mort, sabem que eren, humanament parlant, un esplet extraordinari, com només de molt tard en tard sorgeix misteriosament de l'entranya d'un poble. Eren, com tots els peoners, gent plena de defectes, si voleu, però amb unes qualitats excelses, d'empenta i d'entusiasme, que arribaven a descobrir aigua i treure flors en ple desert. Eren uns catalans com no se n'havien vistos d'iguals a Catalunya des de feia molts segles, excepcionals fins al punt que solament el temps podrà donar la seva alçada exacta, quan es vegi ben bé que la falla més grossa de tots ells fou la d'haver hagut de pastar una massa materialment impastable —com si a un escultor, per comptes de donar-li bronze, marbre, pedra, fusta o, si res més no, argila, li imposessin que treballés amb sorra o pols.

Qualsevol d'aqueixos exemplars d'home català que no hauria arribat a rendir en el seu ram, dins un medi propici! A Catalunya, però (com a Espanya els magnífics polítics del XIX i el XX), tots foren vençuts i esborrats completament, com l'explorador que la selva verge devora. La mateixa terra mare que conreaven se'ls engoli sense deixar-ne ni rastre.

Un dels més malaguanyats, al meu entendre, va ser Francesc Cambó —i aquí només parlo d'ell pel que diré de seguida. Mai no vaig ser un addicte o correligionari seu, no havent-me inscrit ni un sol moment en cap partit polític; però sempre, des que ens coneguérem, fórem bons amics, d'aquells que se senten lligats per quelcom de més fort que uns interessos partidistes, com és una comunitat ideal, de raça, d'esperit, d'idioma i de germanadat humana. En aquells anys, ja tan llunyans, que jo era un periodista independent i res més, amb una puresa ingènua i una

manca d'ambició de les quals mai no sabré empenedir-me, i ell, Cambó, era de bon tros la primera figura política de Catalunya davant d'Espanya, de vegades em convidava a dinar a soles, en el seu enlairat casal de la Via Laietana. Em convidava a mi només, perquè sabia que, a les reunions nombroses que aplegava entorn seu, no em plaïa d'anar-hi: feien olor de capelleta, i jo he estat sempre molt mal escolà; però ho feia també perquè volia que parléssim en plena confiança, sense testimonis. Així ell deia el que volia i jo, també. Els convits sovintejaren a mesura que la cosa pública a Espanya s'anava embolicant, i sobretot després del cop d'Estat del general Primo de Rivera. De sobte, mentre m'estava treballant a casa, a primera hora del matí, rebia un cop de telèfon. Tot seguit jo reconeixia, a l'altre cap del fil, la veu opaca de Cambó. M'invitava, quedàvem entesos i, passats dos quarts de dues de la tarda, jo anava xano-xano a casa seva i en solia sortir a quarts de cinc.

Les nostres entrevistes es componien, com una comèdia, d'una mena de pròleg o introducció i de tres parts. Primer parlàvem lleugerament —del temps, sol o pluja— dins el minúscul despatx secret que es tenia reservat i on tot just cabia una cadira per a un interlocutor únic. Això —que era el pròleg— durava escassament deu minuts, mentre Cambó anava remenant encara alguns papers de què la taula era plena, fins que compareixia un criat correctíssim (durant llarg temps recordo que fou un anglès) a dir que el dinar esperava.

Llavors començava la primera part. Passàvem al gran menjador, amb finestres a la Via Laietana, i ens assèiem en un dels angles de la immensa taula de caoba, sense tovallles, fina i polida com un marbre. Ens posàvem a menjar, tot parlant de les noves que corrien per Barcelona i per Madrid, mentre el criat anava posant i traient els serveis, damunt uns estalvis brodats, no més grossos que un mocadoret de dama.

Els qui no varen conèixer Cambó de prop, i sobretot en hores blanques, d'intimitat amistosa, quan la tensió constant dels seus nervis s'afluixava momentàniament, deixant transparentar la humanitat pregona que el nodria, per força n'han de tenir una opinió falsa. Els lluitadors com ell, pujats del no-res i fills dels seus actes públics, plens de risc i d'atzar, si arriben a assolir la gran fama es troben que han perdut, als ulls del món, que mai no els veu directament ni de prop, la seva personalitat genuïna, suplantada per un mite groller, que els dona com un poder màgic i ensems una irreparable feblesa. Són com els antics gladiadors, ídols de les multituds malsanes, a condició de presentar-se davant d'ells folrats amb l'armadura. Parlant d'home a home, treta la cuirassa, Cambó venia a ser gairebé l'antípoda del seu personatge popular.

No era pas un gourmet, a taula. Tenia poca gana, perquè s'alimentava sobretot dels nervis. Però s'interessava per complaure els seus invitats, i fins exposava davant d'ells, amb falsa convicció, algunes idees culinàries més aviat arriscades. Un dia em va sostenir que el plat més digestiu del món és la llagosta amb maionesa; però ell només en prenia una prima rodellera. Jo el deixava teoritzar i, com que sempre he estat, gràcies a Déu, un menjador avinent i fàcil de convèncer, el complaïa sense esforç repetint el servei dels plats que ell platònicament enaltia. El pollastre rostit era el seu gran refugi. Melmelades angleses; bones fruites del temps; vins mediocres: total, res de notable en termes de gastronomia. Un dinar breu i suficient, com una replica parlamentària a un discurs d'oposició de tercera categoria.

En alçar-nos de taula, venia la segona part. Passàvem al saló del costat, tot revestit de fustes bones, com un racó de club britànic; ens assèiem vora una tauleta baixa, jo en una poltrona de braços folrada de cuir, i Cambó en un divan de la mateixa pell. Mentre a mi el criat em servia cafè i un fons de conyac, Cambó s'anava suaument decantant, per recolzar-se en un coixí lateral, i plegava les cames

damunt el divan, fins que venia el servent anglès i les hi cobria amb una magnífica manta de llana, gairebé arran de mig cos: era evident que es tractava d'encarrilar una digestió més aviat refractària. Un cop cada cosa al seu lloc, començava la gran escena.

Aquesta segona part era la raó fonamental del convit i fins de la nostra amistat mateixa. Solia consistir en un examen cru de la situació política. Cambó, que ja tenia les seves opinions fetes i fins i tot els seus plans, es veu que volia saber què en pensava de l'estat del país un home senzill, desinteressat i sincer, que tenia l'ofici (ben estrany i arriscat, per cert, finalment me'n vaig adonar) de dir-ho en públic, francament, sense treure'n cap profit personal i amb l'únic desig d'ajudar, potser, que les coses no acabessin tan malament com ell preveia i com, en efecte, varen acabar. I Cambó devia considerar que aquest home ingenu era jo: és per això que em convidava a parlar amb ell una estona.

Llavors s'esdevenia, gairebé immancablement, una cosa un xic rara: tots dos, l'un i l'altre, a soles, parlàvem sense embuts. I la cosa extraordinària és aquesta: que estàvem en absolut d'acord respecte de la situació política, sempre desastrosa; però dissentíem radicalment així que tractàvem dels remeis que s'hi podien posar. Érem com dos metges que coincideixen de ple en el diagnòstic d'un malalt gravíssim, en perill de mort es pot dir, i no poden entendre's sobre el tractament. Situació ben estranya.

Cambó veia amb admirable lucidesa l'estat en què Espanya es trobava. Era, a més, un dels homes millor preparats i més aptes per a ajudar a posar-hi remei, en cas d'haver-se emprès a temps el camí que calia. Però, home també de partit, lleial tota la vida a la formació política que n'havia fet el seu conductor, no sabia sostreure's als lligams que el frenaven ni tampoc —català cent per cent— a l'atracció pairal. La seva errada irreparable, ja feia temps que l'havia comesa: fou quan no va saber resoldre's a anar-se'n a viure a Madrid, a governar a seques, fos com fos i amb qui fos, per a tot Espanya,

igual que un dia havia fet Joan Prim; que així, actuant des del Govern central (ja que no n'hi havia ni de moment podia haver-n'hi d'altre), encara que hagués de ser trencant aparentment amb determinats sectors de Catalunya i fins sentint-se acusat de traïdor, per un home com ell hauria estat la manera millor, més directa i eficaç de treballar per Catalunya.

Jo crec que, de tot això —sobretot des de la dictadura de Primo de Rivera (que condemnà definitivament la monarquia i el règim civil de la Restauració borbònica)—, ell, Cambó, se n'adonava perfectament. Era un home prou sensible per a «sentir» que la gran hora de la seva vida havia passat i no tornaria més: aquella hora que tots els escollits tenen, un dia o altre, i que ell, indecís, turmentat, volent i dolent, havia deixat fugir sense fer cas dels senyals inequívocs que el destí li feia. Repetidament, en efecte, li havia dit que s'enfilés, ardidament, en el carro, aturat uns instants davant seu, de la política espanyola. Era, en fi, impossible que un esperit realista i agut com el seu pensés de bona fe que cap dels mals horribles que patia Espanya, i que ell mateix, en els seus temps millors, havia diagnosticat implacablement tantes vegades, es podia guarir fundant a darrera hora un nou partit de centre, amb homes com el noi gran d'Antoni Maura i el Sr. Goicoechea¹, i fent ministre de Marina el boníssim tros de coca d'en Pere Rahola. Però Cambó era un polític de naixença, que vol dir un jugador inveterat. Intervenir, manifestejar, remenar les cireres, era el seu desfici. I, encara que va venir la ruïna fatal del sistema que ell s'entestava a estintolar, abans que deixar de jugar en un joc que no tenia salvació possible, s'estimava més jugar i perdre. Fins sospito que aquelles sobtades i cordials invitacions que de tard en tard em feia, d'anar a passar unes hores a soles amb ell, eren com uns reflexos instintius de la seva consciència

¹ Antonio Goicoechea Cosculluela va ser un polític barceloní, ministre de la Governació el 1919 i diputat en diverses legislatures, vinculat al maurisme i a la dreta monàrquica. (N. de l'E.)

profunda. Devia veure tan clar, en el fons del fons, la inutilitat eixorca del gran trasbals que ell mateix es donava, tot i ser l'home que més abominava perdre el temps, que de vegades sentia com una necessitat imperiosa de comprovar la seva pròpia contradicció interna, contemplant-la objectivada en la meua sinceritat com en un espill. Jo, naturalment, li deia que ell, ja abans de cridar-me, sabia què havia de dir-li. Però llavors, deixant-se dur pel seu tirant de jugador inguarible, que hauria volgut que tot fos al revés de com era, per poder ell seguir mantenint les seves esperances en aquell joc absurd; i, com que, en mi, no hi veia res de la ficció i la farsa que inútilment l'anaven perllongant i agreujant, s'enutjava.

—Vostès, els intel·lectuals —solia acabar dient-me despectivament—, són uns somiatruites.

—Amic Cambó —li responia jo, amb aquella calma que mai no m'abandona—, el temps dirà qui és que somia més, si el qui creu Espanya perduda i en camí d'una catàstrofe autèntica, o el qui es pensa que encara tot es pot adobar amb cataplasmes de llinosa.

—Però, ¿és que vostè creu, de bona fe, que en política es pot actuar com un voldria?

—Jo, de política, no en sé res, ni ganes; i el que sostinc, amb la més absoluta bona fe, és que si la vida pública espanyola, tant a dins com a fora de Catalunya, continua pels camins que ara segueix, hi haurà a Espanya una ensorrada que farà època.

—Què sap vostè!

—Ja ho veurem.

Quan ens havíem ben contradit i esbatussat, amb una franquesa i una fuga que no feien altra cosa sinó enfondir la nostra estimació mútua (per a ser rigorosament exacte, jo només hauria de dir la meua per ell), venia la tercera i última part d'aquella amical comèdia. Cambó llençava la manta, es posava dret, m'agafava per un braç i em duia cap a dalt, on tenia una altra sèrie de cambres magnífiques. Llavors el polític s'amagava i sortia el col·leccionista d'art.

M'ensenyava les darreres adquisicions de pintura que havia fet. Entràvem a la sala on tenia instal·lat un orgue molt bo. Passàvem d'una banda a l'altra o ens assèiem en el recambró on hi havia un meravellós pastel de La Tour, un dels millors que jo hagi vist mai. I ell anava dient-me tot de coses que jo no escoltava gaire: les seves opinions en matèria d'art, el seu criteri sobre pintors i escoles, etc.; i, si jo no en feia massa cas, no era pas perquè manquessin d'interès, esmaltades amb guspires i trets personals, sinó perquè sentia de sobres que eren idees de segona mà, que li havien passat els seus proveïdors de pintura. Si feia bo, alguna vegada encara pujàvem a dalt de tot de la casa, on ell s'havia fet plantar una *pelouse*² molt gerda i bonica, amb un *gazon*³ finíssim, la llavor del qual ara no recordo d'on venia. I des d'aquell cim aeri dominàvem una de les vistes millors de la Barcelona vella (tan admirable i poc coneguda d'enlaire estant), amb la Seu com aquell qui diu a l'abast de la mà, els terrats molsosos, les torres i els campanars centenaris, de pedra rovellada, que s'alcen com reis antics damunt els barris gòtics i humils, la gran estesa urbana entre mar i muntanya, la llunyana i blavissa capçalera de Collserola, i allí mateix, a la vora, la silueta sinistra del Montjuïc al fons...

Tot d'una, en un rampell, com si acabés d'assaltar-lo una idea terrible o una gran necessitat fisiològica, Cambó em donava mitja estreta de mà, i de vegades ni mitja, i desapareixia. Algun cop vaig passar els meus treballs, sol i abandonat, per a orientar-me en el més pregon de la casa, anar a cercar el capell i l'abric i aconseguir trobar la sortida. Ai, quin home! I que n'era, de nostre!

Del 1936 al 1939, encesa a Espanya la guerra que feia tant de temps jo havia inútilment anunciat, i tota la flor de Catalunya escampada,

2 En llengua francesa, gespa que creix formant una coberta verda densa i regular. (N. de l'E.)

3 També en francès, les herbes que conformen la gespa. (N. de l'E.)

si us plau per força, per aquests mons de Déu, vaig trobar-me amb Cambó moltes vegades, a París, a Montreux, a Brussel·les. Fou un dels homes que en aquells anys terribles va donar-me la impressió que patia més d'esperit davant la tragèdia d'Espanya i, sobretot, l'enfonsada integral de Catalunya. Llavors em digué diverses vegades: «Amic Gaziell, això serà molt pitjor que el 1714...». Feia bé a molta gent desemparada i sorpresa pel gran cataclisme, amb un tracte exquisit i una noblesa sense falla. A mi mateix, quan vaig trobar-me expulsat de Barcelona, anant d'Herodes a Pilat amb la família al coll, miserablement abandonat per qui tenia, no pas un deure sagrat d'emparar-me, sinó una obligació elemental, no defugida ni pels graus més baixos de la zoologia; en aquells moments suprems de prova, que un dia ens eximiran de comparèixer a la vall de Josafat, perquè ara, el cor dels qui es deien amics nostres, ja el tenim vist de sobres, Cambó —que jo, és cert, estimava, però havia combatut lleialment— m'allargà una mà generosa. I l'home eminent, que no em devia ni un cèntim, va fer el que em negava l'altre. Això demostra, un cop més, que per molt que la Humanitat s'aplani i envileixi, sempre hi haurà almenys dues classes d'homes; i Cambó era de la dels escollits.

Tota la nostra guerra, la va passar Cambó anant, com sempre, amunt i avall: de París a l'Adriàtic, d'Itàlia a Suïssa, de Suïssa a Bèlgica, de Brussel·les a Londres, de Londres a París altre cop —amb aquell defici tan seu, que va convertir-lo en un dels poderosos del món que menys tranquil ha sabut viure; i, havent pogut dormir sempre a pler, dolçament, a casa seva, es passà un nombre incomputable de nits canviant de jeia o trasbalsat damunt les estretes i atribolades lliteres dels vagons lilit.

A la primavera del 1939 em vaig veure forçat d'anar a Montreux a consultar un metge. M'hi adreçà des de París, on jo llavors residia, un vell i bon amic meu, el doctor Marañón, que també es trobava refugiat a la capital de França, com tants d'altres espanyols